

Осигуряване за майчинство в периода между двете световни войни (1919 г. – 1939 г.)

Веселка Радева

Maternity insurance in the period between the wars (1919 - 1939: The Law on public security in 1924 was first introduced maternity insurance in Bulgaria. By the mid-20s of the twentieth century to the beginning of World War II legislation in the country in providing maternity meet current international standards for the period in this area.

Key words: Insurance, laws, maternity, benefits, women.

ВЪВЕДЕНИЕ

Темата за осигуровката „Майчинство“ в специализираните исторически изследвания е много слабо застъпена. Доколкото е разглеждана, то това става главно във връзка с осигуряването за болест, тъй като тези два вида осигуровки са обособени в една обща сметка към фонда „Обществени осигуровки“. Проблематиката е засягана във връзка с демографските въпроси, а също и със социалното подпомагане, най – вече на многодетните семейства. [5, стр. 9 - 80]

ИЗЛОЖЕНИЕ

За първи път в българското законодателство се прави опит за уреждане положението на работещите бременни и на родилките през 1905 г. в Закона за женския и детски труд (ЗЖДТ). В член 8 е казано, че родилката не може да бъде принудена да работи в продължение на един месец след раждането. Все пак, се допуска възможност за завръщане на работното място, но не по – рано от три седмици след раждането. По време на т. н. родилен период, работничките са в неплатен отпуск и не могат да бъдат освобождавани от работа. [1, № 66, 26.03.1905]

ЗЖДТ е отменен с приемането през 1917 г. на Закона за хигиената и безопасността на труда (ЗХБТ). В чл. 21 се предвижда едно, макар и минимално увеличение на периода, в които на жената не се разрешава да работи, а именно четири седмици преди раждането и още четири след него. По това време тя е в отпуск и вече получава половината от заплатата си. Запазена е закрилата срещу уволнение. Освен това, работодателят е задължен да освобождава с два часа по – рано от работа всяка събота родилката в продължение на шест месеца след края на отпуска, като не може да намалява поради тази причина нейната заплата.

Право да се възползват имат работещите жени във всички индустриални, занаятчийски, търговски, строителни и транспортни заведения и предприятия на територията на страната. За работодатели, които не спазват разпоредбите на чл. 21 се налагат глоби в размер до 500 лв., а ако тези нарушения се повторят до една година, то глобата се събира двойно. [1, №129, 15.06.1917]

С приемането на Закона за осигуряване на работниците и служащите в случай на злополука и болест през 1918 г. се регламентира получаването на медицинска и парична помощ за сметка на фонда „Работнишки осигуровки“ от бременните и родилките. Те имат право на такива помощи осем седмици, като това може да стане от една до четири седмици преди раждането, а останалите след него. В същото време, обаче, те не получават половината си заплата, както е предвидено по ЗХБТ.

С този закон, отпускането на помощи за майчинство е регламентирано като част от здравното осигуряване. Средствата се събират по трипартиитната система от работниците, работодателите и държавата, а вносните са в размер на 1 % от изплатените надници и заплати на осигурените.

Правото да получават такива помощи имат не всички жени, а само онези, които могат да се осигуряват по този закон. Това са работещите в държавни, обществени, и частни заведения и предприятия, получаващи по – малко от 2400 лв. годишно и не се ползват от законите за пенсията по гражданското и военното ведомство и на служащите при изборните учреждения. Първоначално се предвижда осигуряване по желание за получаващите по – високи възнаграждения, но впоследствие това ограничение е отменено.

За да се упражни правото, изискването е работничката да се е осигурявала минимум 16 седмици преди раждането и съответно да има редовна осигурителна книжка. За неотговарящите на това условие остава в сила чл. 21 от ЗХБТ. Същият член се прилага и за жените, които работят, но не се осигуряват.

Ангажимент на работодателя е да облепя редовно осигурителните книжки на наетите от него работници със съответните марки. Чрез осигурителната марка работничката доказва своето участие във Фонда и съответно има възможност да се възползва от своите права. Марката е седмична и е на стойност от 1 лв. Половината сума се заплаща от работодателя, а другата половина от осигурения. [1, № 132,15.06.1918]

Паричната помощ, която се отпуска е в зависимост от размера на получаваното възнаграждение и е съответно $\frac{3}{4}$ от надницата за всеки работен ден. Максимумът се изчислява върху дневна надница от 8 лв. при 25 работни дни или сумата е най – много 6,60 лв. при 30 дни в месеца.

Медицинската помощ на осигурените лица се извършва от лекари и акушерки, имащи право да работят с фонда „Работнишки осигуровки“ (от 1924 г. преименуван на „Обществени осигуровки“). Заплащането на медицинската помощ става от Фонда по установен ценоразпис. Така например, един преглед в дома на болния струва 10 лв., оперативна акушерска помощ, извършена от лекар е на стойност 50 лв., а помощ от акушерка с включени 7 дневни посещения също струва 50 лв. Осигурената работничка не заплаща никакви такси и за нея лечението е безплатно. [1, № 96, 2.08.1919]

Трябва да се отбележи, че немалка част от работещите жени в България остават извън обсега на Закона от 1918 г. Условието за 16 седмично участие се поставя от гледна точка на финансовото състояние на Фонда, но се оказва неудачно за немалка част от бременните и родилките. То предизвиква неодобрение, както сред работничките, така и на някои експерти в областта на осигурителното законодателство.

След два неуспешни опита за гласуване Закон за обществените осигуровки (300), в началото на 1924 г. започват дебатите по внесеният от министъра на търговията, промишлеността и труда Цвятко Бобошевски проект. Новите постановки в него се отнасят до разширяване на засегнатите лица – предлага се осигуряване и за майчинство, инвалидност и старост на всички работници и служители, за които не се правят одржки по действащите пенсионни закони в съответните фондове. Предвижда се, попадащите под клаузите на този закон да бъдат задължително осигурени за всички осигурителни случаи, а не само за част от тях.

Със законопроекта правителството се съобразява с някои решения на Международната организация на труда. По отношение на майчинството такива са: Конвенция от Вашингтон относно употребяването на жените на работа в индустриалните предприятия преди и след раждане и Препоръка от Женева относно осигуряването на жената – работничка в земеделието преди и след раждането.

Според Вашингтонската конвенция не се разрешава на родилката да работи в продължение на общо 12 седмици, 6 седмици преди раждането и 6 след него. Това се отнася за всички работещи в индустриалните и търговски предприятия жени, без значение на тяхната възраст, семейно положение, народност или поданство. През

този период те следва да получават обезщетение, което е „задоволително за издръжка на себе си и на своето дете при добри хигиенични условия“. То се отпуска от специален обществен или осигурителен фонд.

Според тази конвенция бременните и родилките имат право на безплатна медицинска помощ. Техните работодатели не могат да ги уволняват през 12 - те седмици, а освен това са длъжни и да предоставят 2 почивки дневно по половин час за кърмене след завръщането на работното място.

Тъй като Вашингтонската конвенция не се отнася до земеделските работнички, през 1921 г. е приета специална рекомандация, според която заетите в този отрасъл жени се ползват от всички права на работещите в индустриалните и търговски предприятия. [5, стр. 64 - 65]

В ЗОО е предвидено бременните и родилките да ползват медицинска и парична помощ в продължение вече на дванадесет седмици – по шест седмици преди и след раждането. Изискването е да са участвали с вноски непрекъснато най – малко шестнадесет седмици преди раждането. След завръщане на работа, на родилката се дава възможност в продължение на шест месеца да ползва два пъти дневно по половин час почивка за кърмене. В този период тя продължава да получава пълната си заплата.

Запазена е защитата срещу уволнение по време на бременността и след раждането. Изключение се допуска само ако вследствие на раждането работничката се разболеє и не оздравее в продължение на шест седмици. В такъв случай тя може да бъде уволнена и да продължи да се лекува за сметка на Фонда.

В изказване по законопроекта на д-р Владимир Руменов от Демократическия съговор, се засяга уреждането на осигуровката за майчинство. Той определя като голяма грешка лишаването от медицинска и парична помощ на бременни и родилки без редовни 16 седмични вноски. Поставянето на каквито и да е ограничения пред тази група работнички ще допринесе още повече за помятанятия, чиито брой непрекъснато се увеличават и води до намаляване на раждаемостта. Като цяло, ораторът смята, че грижата за бременните и родилките е твърде недостатъчна и следва да се направи още „ако се мисли за едно по – добро поколение в бъдеще“.

От името на управляващите говори Стойчо Мошанов. Той не е съгласен да отпадне изискването за 16 седмично участие, тъй като това ще доведе до много злоупотреби. Ако се приеме отпускането на помощи без оглед на участието във Фонда, то в резултат бременните ще постъпват на работа само докато ги получават и след това ще напускат.

Мошанов приема, че размерът на помощите е твърде недостатъчен и в този смисъл са водени дебати за тяхното увеличение. Когато се направи „хладна сметка“, обаче, става ясно, че това ще доведе до увеличаване на вноските на работниците, работодателите и държавата. При тогавашното стопанско състояние на страната подобно решение е невъзможно. „Социалното законодателство винаги е свързано с стопански и финансови последици“ – казва той и напомня на депутатите, че трябва да си дават сметка за това. [4, стр. 414 - 425]

С този закон за пръв път се въвежда осигуровката за майчинство. В него вече е направено разграничение между осигуряване за болест и за майчинство. Средствата от двата вида осигуровки отново постъпват в една обща сметка, но има разлика по отношение на достъпа до тях. За да се ползва лечение и парична помощ при болест се изисква 8 седмично участие, срещу 16 седмично за майчинство по чл. 21 от закона. [1, № 289, 22.03.1924]

Сумите отново се събират по трипартитната система и са общи за осигуряването за болест и майчинство. Работодателят и осигуреният внасят съответно по 1,50 лв., 2,00 лв., 2,50 лв., 3,00 лв. или 4,00 лв. седмично в зависимост от получаваното възнаграждение. Самостоятелните земеделци, занаятчии, търговци

и останалите осигурени по желание заплащат суми от 3,00 лв. до 8,00 лв. седмично според данните в подадената от тях декларация. Държавната вноска е в размер на половината сума, събрана от останалите участници в осигуровката.

Размерът на паричната помощ, която осигурените получават при болест, бременност и майчинство е съответно: при надница до 15,00 лв. дневно, помощта е 12,00 лв. за домашно лечение и 8,00 лв. за болнично; от 16,00 лв. до 30,00 лв. – 16,00 лв. за домашно и 12,00 лв. за болнично; от 31,00 лв. до 45,00 лв. – 20,00 лв. за домашно и 15,00 лв. за болнично; от 46,00 лв. до 60,00 лв. – 25,00 лв. за домашно и 18,00 лв. за болнично и над 61,00 лв. – 30,00 лв. домашно и 22,00 лв. болнично. [1, № 69, 28.06.1924]

През годините този нормативен акт претърпява много изменения и допълнения, но остава в сила чак до 1950 г. Член 21, обаче, няма никаква промяна през целия период на действие. Актуализирани са само цените на осигурителните марки и размера на паричните помощи.

Промени има в организацията на медицинска помощ на осигурените лица, в отчитането на лекарите и акушерките пред Инспекциите по труда и изплащането на техните възнаграждения. В началото, при всяко посещение при лекар или акушерка, те изрязват по един купон от осигурителната книжка, прилагат ги към своите сметки и ги представят за осребряване в местната Инспекция на труда. Тази практика е отменена с наредба от 1930 г., която регламентира извършването и оправдаването на разходите по лечението на осигурените. Въвежда се единна Карта за лечение в различен цвят при случаи на болест, злополука, професионална болест, зъболечение, майчинство и акуширане. В тази карта лекарите и съответните длъжностни лица вписват данни за самоличността на осигурения, неговата диагноза, начина на лечение, предписаните лекарства, разписка за получената парична помощ и др. Отделно се попълва специална Карта за акуширане от акушерката, с данните на родилката, сметката и др.

Картите се издават в два, три или четири екземпляра, в зависимост от това дали са предписани лекарства (за аптеката), домашно или болнично лечение (за Инспекцията по труда за отпускане на парична помощ и писмо за насочване към съответната болница). Всеки месец лекарите и акушерките представят своите екземпляри от картите в местната Инспекция и след проверка получават възнагражденията си. За да получат парична помощ, бременните и родилките (или техни близки) представят своя екземпляр в Инспекцията в срок до три дни от неговото издаване. [1, № 80, 11.07.1930]

През 1936 г. е приета Наредба - закон за трудовия договор (НЗТД) , която следва да синхронизира българската нормативна база с поетите международни ангажименти в тази област. Според чл. 54, бременните работнички имат право на най – малко 6 седмичи отпуск, от които от 1 до 3 седмици преди раждането и останалите след него. Необходимостта от такъв отпуск следва да се удостовери от лекар на фонда „Обществени осигуровки“ за осигурените работнички или от всеки друг лекар за неосигурените. През този период работодателят заплаща на работничката половината от дневната ѝ заплата и няма право да я уволни. [1, № 200, 5.09.1936]

Тези постановки влизат в противоречие със ЗХБТ и ЗОО, тъй като намаляват продължителността на платения отпуск за бременност и майчинство, съответно от 8 и 12 седмици на 6 седмици. Трябва да отбележи, че в същото време членовете на ЗХБТ и ЗОО, уреждащи този въпрос не са отменени. Всичко това води до объркване и нееднакво прилагане на законите в практиката. Тук се наблюдава и неспазване на Вашингтонската конвенция, по която българската държава има поет ангажимент.

Внимание на проблема обръща и Илия Янулов, един от признатите авторитети в тази област. Той смята, че става въпрос за „... една грешка, поради

която контролната комисия при М. Б. Тр. (Международно бюро по труда, б. м.), направи не еднократно бележка на България, а ние лично, като член на тая комисия, обърнахме не веднаж вниманието на Дирекцията на труда върху необходимостта да се извърши въпросното нагаждане." [5, стр. 72 - 73] През целия разглеждан период такава „нагаждане“ не е направено.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

До началото на XX век във фабриките и занаятчийските работилници женският труд е представен предимно от млади момичета, които след омъжването си напускат работа. След войните е налице значително увеличение на заетите жени в различните сфери на индустрията. С ангажирането им, естествено възниква и въпросът за техния статут по време на бременност и след раждане.

Периодът между двете световни войни в стопански и социален план се характеризира със значително влияние на новите световни реалности. [2,3] От 1920 г. България е членка на Международната организация на труда и като такава следва да съобразява своето законодателство с нейните препоръки и решения. Към средата на 20-те години на XX век до началото на Втората световна война законодателството у нас по отношение на осигуряването за майчинство отговаря на съвременните за периода международни стандарти в тази област. Проблем остава прилагането на чл. 54 от НЗТД, отменен през 1943 г.

Работещите български жени придобиват право на платен отпуск за доизносването на плода, раждането и отглеждането на детето през първите месеци от живота му. През този период запазват своето работно място и са защитени от уволнение. Освен това, те получават безплатна лекарска и акушерска помощ. Въпреки това, трябва да се отбележи, че немалка част от работещите жени не могат да се възползват от тези възможности, тъй като все още остават извън обхвата на общественото осигуряване.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Държавен вестник.
- [2] Златев, Л. Стопанското развитие на Русе 1878 – 1947, Русе, 2006.
- [3] Златев, Л. Стопанското развитие на крайдунавските градове между двете световни войни. – В : Алманах за историята на Русе, т. XI, Русе, 2011.
- [4] Стенографски дневници, 21 ОНС, I РС, С., 1924.
- [5] Янулов, Ил. Социално покровителство на майчинството у нас и в чужбина. - В: Годишник на държавното висше училище за финансови и административни науки в София, Т. III, 1942- 1943, С., 1943.

За контакти:

Веселка Радева, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет "Ангел Кънчев", e-mail: vradeva@ru.acad.bg

Докладът е рецензиран.